

JÓZEF MAROSZEK

**KSZTAŁTOWANIE SIĘ OSADNICTWA
W OBSZARZE GMINY KORYCIN
W XVI–XVIII WIEKU**

DOI: 10.15290/sp.2017.25.02

Abstrakt. Dotąd niewykorzystywane materiały źródłowe są przechowywane w Metryce Litewskiej w Moskwie. Kwerenda w tym zespole archiwalnym ukazuje kształtowanie osadnictwa przez królów z dynastii Jagiellonów i późniejszych władców, zwłaszcza w ramach ekonomii grodzieńskiej.

Słowa kluczowe: Królowie, Jagiellonowie, osadnictwo, młyny, ekonomia grodzieńska, Korycin, miasteczko

Abstract. The Lithuanian Metrica in Moscow stores resources that have not been used so far. A query of this archive depicts development of settlement by the Jagiellonian kings and subsequent rulers, particularly within Grodno “table estate” (*bona mensae regiae*).

Key words: Kings, the Jagiellons, settlement, mills, Grodno “table estate” (*bona mensae regiae*), Korycin, burgh

Obszar współczesnej nam gminy Korycin do 1795 r. był własnością wielkich książąt litewskich. Nie rozwinęła się tam dziedziczna własność szlachecka, a istniejące dwory były jedynie w czasowym posiadaniu dożywotników-dzierżawców. W latach 1524–1557 był własnością królowej Bony, później w latach 1557–1588 należały do dóbr własnych króla Zygmunta Augusta i jego sióstr: Anny, Zofii i Jadwigi, a w okresie 1588–1795 terytorium to wchodziło w skład ekonomii grodzieńskiej, będącej dobrami stołu królów polskich. W latach 1358–1795 obszar ten pozostawał w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego i przylegał od zachodu do granicy państwowej, jaką była rzeka Brzozówka, która stale stanowiła rubież tego terytorium.

Przeszłość terenu gminy, zwłaszcza XVI i XVII-wieczna, gdy ukształtowało się tu osadnictwo, jest niezwykle słabo poznana. Tajemnica tkwi w niezbadanych dotąd przez historyków źródłach pisanych. Wynika z faktu niedostępności archiwaliów, głównie akt centralnej kancelarii państwowej Wielkiego Księstwa Litewskiego – Metryki Litewskiej, po rozbiorach wywiezionej do Petersburga, a później do Moskwy, gdzie dotąd archiwum to się znajduje.

W 1524 r. Zygmunt I, wielki książę litewski i król polski, ofiarował wieczyście swej małżonce Bonie ogromny pas puszczański, ciągnący się od górnej Narwi po Niemen pod Kownem, długości ok. 240 km, a szerokości do 80 km, ze znajdującymi się tam dworami¹. Nadanie obejmowało również bezludny teren dzisiejszej gminy Korycin. Ważny był ogólnokrajowy kontekst – przede wszystkim powstanie na terenie: północnego Podlasia, wschodniego Mazowsza, Grodzieńszczyzny dóbr własnych Zygmunta Augusta (1520–1572), nienależących do królewskiej, ale stanowiących własność prywatną ostatniego Jagiellona. Centrum owych dóbr własnych – Knyszyn – znajdował się niemal w bezpośrednim sąsiedztwie terenu.

Zapotrzebowanie na żelazo dla dworów królewskich i osadników przyczyniło się do powstania w pobliżu miejsc występowania rudy darniowej kuźnic żelaza. Szczególnie licznie powstawały one na terenie Puszczy Grodzieńskiej. Zwraca uwagę liczebność młynów wspomnianych w źródłach pisanych. Zastanawia ona wobec faktu, że lesiste przestrzenie nie dostarczały ziarna i brak było pól uprawnych oraz konsumentów dla wytwarzanych w tego rodzaju zakładach mąki i krup. Przy młynach tych najwidoczniej istotne były inne urządzenia – kuźnicze, do kowania rudy żelaznej. Krukowszczyzna, Kumiała vel Mielniki, Rudka, Kujbiedy (młyn Lenarta Kujbiedy), Wojtachy, Dobrzyniówka należały pierwotnie do sieci kuźnic żelaznych. Pociągało to za sobą rozwój przetwórstwa metalurgicznego.

Po 1559 r. lokowano na zachodnim skraju puszczy Nowodworskiej i Kuźnickiej „przy granicy podlaskiej na rozkaz króla”, wzdłuż jednej drogi biegnącej równoległe do biegu rzeki Brzozówki ciąg wsi od Olszanki po Czarnystok, stanowiący na zachodzie odpowiednik wschodniej Długiej Wsi. Wśród nich zapewne pierwsze były wsie osockie: Chodorówka i Dryja – w części nowodworskiej, Skindzierz i Czarnystok – w części kuźnickiej. Dalej na południe był młyn Kujbiedy oraz osada strzelca Wojcieszka (Wojtachy).

Nie były to wówczas wsie chłopskie nastawione na uprawę roli czy hodowlę, a osockie, gdzie zamieszkiwali strzelcy, posiadający niewielkie kawałki gruntu, a ich siedziby ciągnęły się wzdłuż ściany lasy, przy jednej łączącej je drodze. Pojedyncze osady osockie dały początek wsiom: Krukowszczyzna, Czarnystok, Dąbrowa (późniejszy Korycin), Zagórze i Skindzierz.

W ramach akcji osadniczej król w 1571 r. założył kościół w Dąbrówce (późniejszym Korycinie). Taką datę podaje historyk diecezji wileńskiej ks. Jan Kurczewski. Niestety, nie znamy źródła, z którego ten wspaniały znawca zawartości archiwum biskupiego w Wilnie ją zaczerpnął. Datę 1601 r., po-

¹ J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim*, Białystok 1963, s. 55–57.

dawaną jako początek powstania korycińskiego kościoła, należy niewątpliwie odnieść do ostatniego etapu powstawania tej placówki duszpasterskiej, w pełni już zorganizowanego duszpasterstwa parafialnego. Aby przyciągnąć osadników do nowo powstających wsi, trzeba było ich zachęcić możliwością na miejscu zaspokajania ich potrzeb religijnych, choćby początkowo jedynie w kaplicy. Ksiądz Jan Kurczewski podaje też, że już wcześniej w 1561 Zygmunt August miał ufundować w Kuźnicy kościół rzymskokatolicki². Dąbrówka (późniejszy Korycin) leżała w leśnictwie kuźnickim, może więc planowano utworzenie parafii obejmującej tę strukturę leśną, a wówczas Dąbrówka (Korycin) byłaby jej filią?

Data 1571 jest zgodna z innymi faktami osadniczymi. Akcję kolonizacyjną na terenie leśnictwa kuźnickiego w czasach własności króla Zygmunta Augusta (1556–1572) prowadził Maciej Rykaczewski, który w 1572 r. za usługi otrzymał 3 włóki grunty w Połomiu (późniejsze Rykaczewo). Król Stefan Batory odebrał mu je, wynagradzając stratę 4½ włók we wsi Białymstoku (późniejszy folwarczek Gaynostok vel Białystoczek)³.

Drugą osobą odpowiedzialną za zorganizowanie osadnictwa był miernik Fronc Porowski. Król wynagrodził geodetę za jego prace nadaniem 5 włók w Połomiu (później Rykaczewo) i 1 włóki we wsi Sakówce (dziś nieistniejącej, sąsiadującej z Rykaczewem). Otrzymał też 12-letnią wolniznę od podatków i ciężarów. W 1576 r. twierdził, że pozostało jeszcze 9 lat owej wolnizny. Nadanie miało miejsce w 1572 r. Geodeta miał obowiązek wymierzać ściany obrębów i dzielić je na włóki, doglądać, aby miedze nie zarastały, a na pustych włókach miał osadzać poddanych⁴. Król Stefan Batory odebrał to uposażenie miernikowi. Na jego prośbę, w nagrodę za dokonane prace mierniczo-osadnicze 19 XII 1576 r. dał mu 7½ włóki lasu położone po obu stronach rzeczki Białystok, w leśnictwie kuźnickim (późniejszy folwarczek Gaynostok vel Białystoczek)⁵.

W czasach trwania oprawy królowej Marii Ludwiki Gonzagi nastąpiły istotne zmiany. Siedzibę zarządu leśnictwa przeniesiono z Kuźnicy do Sokółki, gdzie zbudowano obszerną drewnianą rezydencję królewską. Około

² J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 246–249.

³ Centralne Archiwum Akt Dawnych (dalej: CAAD) Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 136–136v.

⁴ „Służbu mernickuju z nich [wołok] służiwati i dogliedati wsjakogo porjadku pomiery wołocznoje, w siełach w toj puszczi Gorodenskuju, lesnictwa kuznickogo, na Podljaszju, na woli osażonych, granicy, stieny i mieży obrubow i wołok ich, aby nie zarastali poprawowaty, a na pustych wołokach tych wol osażiwati, liudi i wszelakije poradok wołocznyj cziniti” – CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 135–135v.

⁵ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 135–135v.

Tabela 1. Wielkość wsi (we włókach) w kluczu kumialskim w latach 1708–1720

Wieś	Rok											
	1708				1712				1720			
	osiadłość			naddatki	osiadłość			naddatki	osiadłość			naddatki
	ogółem	zarobione	puste		ogółem	zarobione	puste		ogółem	zarobione	puste	
Mielniki	2	2		1	2	2		1	2	2		1
Skindzierz osoka	13	12 $\frac{3}{8}$	$\frac{3}{8}$	4 $\frac{4}{5}$ ^b	13	10 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{3}{4}$	26 $\frac{1}{2}$ (7)	13	13		41 $\frac{1}{4}$
Skindzierz kopni	26 ^a	4 $\frac{3}{8}$	21 $\frac{5}{8}$		13	4 $\frac{1}{4}$	8 $\frac{3}{4}$		26	25 $\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	
Skindzierz ciągli					13	2	11					
Kumiała					32	11 $\frac{1}{6}$	20 $\frac{5}{6}$	5 $\frac{1}{6}$	31	30 $\frac{3}{8}$	$\frac{3}{8}$	5 $\frac{1}{6}$
Wyłudy					4	2 $\frac{3}{6}$	1 $\frac{13}{6}$	4 $\frac{1}{6}$	4	4		10 $\frac{1}{6}$
Romaszkówka	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{3}{6}$	$\frac{5}{6}$	7(2) ^c	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{3}{6}$	$\frac{5}{6}$	6 $\frac{1}{6}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		5 $\frac{1}{6}$
Zabrodzie	4	3 $\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	6 $\frac{1}{6}$	4	3 $\frac{1}{4}$	$\frac{3}{4}$	5	4	4		4 $\frac{1}{6}$
Szaciłówka	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		6 $\frac{2}{5}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		6 $\frac{2}{5}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		6 $\frac{2}{5}$
Popiołówka	4	4		4	4	4		4	4	4		3 $\frac{4}{5}$
Wojtacy	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		1 $\frac{1}{3}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		1 $\frac{4}{5}$	3 $\frac{1}{2}$	3 $\frac{1}{2}$		≈2
Kujbiedy	4	$\frac{3}{4}$	3 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{2}$	4	1 $\frac{11}{6}$	2 $\frac{5}{6}$	2 $\frac{1}{2}$	4	3	1	2 $\frac{1}{2}$
Dobrzyniówka	1		1		1	$\frac{1}{8}$	$\frac{7}{8}$		1	1		
Siemienówka	18	13 $\frac{3}{8}$	4 $\frac{5}{8}$	6 $\frac{1}{2}$	18	12	6	6 $\frac{1}{2}$	18	15 $\frac{7}{8}$	2 $\frac{1}{8}$	6 $\frac{1}{2}$
Czarny Stok	26	7 $\frac{5}{8}$	18 $\frac{3}{8}$	12	26	14 $\frac{1}{8}$	11 $\frac{7}{8}$	12	26	16 $\frac{1}{4}$	9 $\frac{3}{4}$	11
Dzięciołówka	2	2		5 $\frac{5}{8}$	2	2		5 $\frac{5}{8}$	2	2		5
Suma	110 $\frac{1}{2}$	60 $\frac{3}{16}$	50 $\frac{5}{16}$	55 $\frac{1}{24}$	146 $\frac{1}{2}$	69 $\frac{1}{4}$	77 $\frac{1}{4}$	≈76 $\frac{1}{2}$	145 $\frac{1}{2}$	131 $\frac{1}{4}$	14 $\frac{1}{4}$	104 $\frac{1}{6}$

^a W inwentarzu 1708 r. w Skindzierzu kopni i ciągli traktowane są łącznie.

^b Naddatki całego Skindzierza podane są łącznie. W 1712 r. razem z włókami późniejszej wsi Białousy.

^c Przy naddatkach podano w nawiasie liczbę włók niezarobionych, leżących odłogiem.

Źródło: Inwentarze klucza kumialskiego z lat: 1708 – Centralne Archiwum Historyczne (dalej CAH) Wilno, f. SA, nr 11290; 1712 – Tamże, f. SA, nr 11290; 1720 – Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej AGAD), AK, I/13.

Opracował: S. Stocki, *Dzieje obszaru parafii Korycin*, Białystok 2004, s. 94–95.

1643 r. z niedużych puszczy Kuźnickiej, Odelskiej, Molawickiej i Kryńskiej utworzono leśnictwo sokólskie, a puszcze te nazwano kwaterami puszczy sokólskiej. Był to efekt zmniejszenia się puszczy wskutek prowadzonej kolonizacji. Powstawały zaścianki, wydepczyska, małe folwarczki z niewielką osadą chłopską zakładane na nadanych przez króla lub dzierżawców puszczy.

czy w dożywocie urzędnikom, wysłużonym sługom dworskim, różnym funkcjonariuszom królewskim i leśnym, wysłużonym żołnierzom, szlachcie oraz chłopom. Usytuowane one były za ścianą puszczy, na porębach leśnych, porozeliskach, zaroślach, opuszczonych budach smolarzy, drwali, popielarzy⁶.

Wsie i folwarki

1. Białystoczek

a) Włóki Miernickie

Król Zygmunt August dał Froncowi Porowskiemu, miernikowi, 7½ włók w leśnictwie kuźnickim, w siele Biały Stok dożywotno: 3 włóki na służbie miernickiej, a 4½ włóki na czynszu, jemu samemu i potomkom jego⁷. Po śmierci Fronca, za zaleceniem Jarosza Wołłowicza⁸, starosty żmudzkiego, własności te otrzymali synowie Fronca – Paweł Porowski, miernik królewski, dożywotnio one 3 włóki, na te same służbie miernickiej, a 4½ włóki także Paweł Porowski, miernik i jego brat Walerian, mieli po połowie trzymać, płacąc czynsz pieniężny, „a przy leśniczym też naszym i nas samych z rusznicami do puszczy jeździć, do tego za ukazaniem potrzeby, z rozkazaniami naszego, jednego konia w boru naszym, przykładem innych strzelców stawić”⁹.

Paweł Porowski miernik w 1633 r. otrzymał „konserwację przy 3 włókach miernickich i 4½ na czynszu”¹⁰. W źródłach metrykalnych z tego roku w zaścianku *Białystok Nobilium* rzeczywiście występowali: pan Paweł i Elżbieta Porowscy¹¹. Potomkowie Pawła Porowskiego, Stanisław i Jan otrzymywali kolejno w 1670 r. i za panowania Augusta II potwierdzenie przywilejów na te grunty¹². Posiadali oni pod koniec XVII w., jak wynika z późniejszych

⁶ J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny*, Acta Baltico-Slavica, t. 11, Wrocław 1977, s. 7–80.

⁷ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 105, k. 365–365v; AGAD, Archiwum Publiczne Potockich (dalej: APP), nr 22, k. 439–440, nr 24, k. 52.

⁸ Hieronim Wołłowicz, podskarbi wielki litewski, starosta generalny żmudzki (1618–1641), podkanclerzy litewski od 1618. *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 250.

⁹ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 105, k. 365–365v.

¹⁰ AGAD, APP, nr 23, k. 55.

¹¹ Archiwum Archidiecezjalne Białystok, Archiwum Parafii Korycin, *Księga chrztów i małżeństw 1632–1660*.

¹² AGAD, Archiwum Kameralne (dalej cyt. AK), I/12, k. 24; S. Stocki, dz. cyt., s. 65.

inwentarzy, łącznie 7½ włóki ziemi¹³. W 1720 r. odnotowano: „Biały Stoczek włók 7½. JM pan Porowski, likwidując swe prawa produxit, począwszy od śp. króla Stefana, Zygmunta, Zygmunta III, Władysława IV, Michała, in personas rodziców swych konferowane przywileje, datami w nich wyrażonymi, oryginalne”¹⁴.

b) Włóki Rykaczewskich – nagroda za utracone Połomie

Król Batory wynagrodził Macieja Rykaczewskiego za odebrane mu 3 włóki w uroczysku Połomie, dał 4½ włóki na innym miejscu, we wsi Białym Stoku, las po części *rozrobiony*, nad rzeczką Białym Stokiem vel Kobylanką¹⁵.

Rewizor Grzegorz Dzielnicki w 1587 r., po wyjściu lat przeznaczonych na wolniznę, zjechał do Białego i Czarnego Stoku i określił Maciejowi Rykaczewskiemu i jego potomkom należny płać do skarbu królewskiego – czynsz, co roku, z każdej włóki po 2 kopy i 12 gr litewskich. Potwierdził to król 30 lutego 1589 r.¹⁶

20 maja 1596 r. Zygmunt III wyraził zgodę na cesję tych gruntów na rzecz braci Pawła i Jakuba Rykaczewskich, bratanków Macieja Rykaczewskiego i dokonania między nimi równego podziału. Włóki te mieli posiadać z obowiązkiem płacenia czynszu do skarbu królewskiego. Po śmierci Pawła Rykaczewskiego 24 stycznia 1630 r. władca wyraził zgodę na ponowną cesję połowy zmarłego na rzecz brata Jakuba Rykaczewskiego. 29 maja 1633 r. potwierdził te zmiany synom Jakuba Rykaczewskiego – Mikołajowi i Maciejowi Rykaczewskim¹⁷.

c) Włóki Orłowszczyzna

Pomiędzy wsiami Białostoczek a Czarnym Stokiem znajdowały się 2 włóki nazwane Orłowszczyzną, które na mocy przywileju Jana III z 8 marca 1693 przejął Jakub Bajerski z rąk Jerzego Pogorzelskiego¹⁸.

2. Dąbrówka wieś (późniejszy Korycin od 1670 r.)

Nadań wsi Dąbrówka (Dubrowkę) i Kumiąta dokonał król Henryk Walezy (panował 21 luty – 18 kwiecień 1574 r.) dla Juliana Węgorzewskiego.

¹³ CAH Wilno, S.A., nr 11290.

¹⁴ AGAD, AK, I/13, k. 48.

¹⁵ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 136–136v.

¹⁶ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 74, k. 464–465.

¹⁷ CAAD Moskwa, f. 389, op.1, nr 105, k. 361–361v.

¹⁸ AGAD, AK, I/12, k. 13.

Węgorzewski założył dwie wsie – Kumiałę (liczącą 26 włók) i Dąbrówkę (24 włóki). W 1576 r. Węgorzewski okazał przywilej nadawczy królowi Stefanowi Batoremu¹⁹. 15 grudnia 1576 r. król Stefan Batory polecił leśniczemu kuźnickiemu odebrać wsie i wcielić do dóbr wielkksiążęcych, wynagradzając nadaniem włók w Połomie i Sakówce²⁰.

3. Holakowszczyzna (Aulakowszczyzna)

Przy ujściu strumienia Rosochatki do rzeczki Kumiałki w XVII w. powstała wieś Aulakowszczyzna. Swą nazwę zawdzięcza nazwisku myśliwca Piotra Aulaka, który w 1652 r. otrzymał 3 włóki zwane Rosochatka²¹.

W 1792 r. we wsi funkcjonowała karczma, należąca do klucza kumiałskiego²².

4. Krukowszczyzna

Pierwszą wzmiankę o Krukowszczyźnie zamieszczono w opisie granicy puszczy kuźnickiej, na której położony był młyn o tej nazwie, należący do Wojciecha Jasieńskiego, kuchmistrza nadwornego króla Zygmunta Augusta²³. Krukowszczyzna, mimo że była położona na prawym brzegu rzeki Brzozówki w granicach leśnictwa kuźnickiego wchodziła w skład dzierżawy Krzywa, położonej na przeciwległym brzegu rzeki, na Podlasiu.

Krzywa była siedzibą wójta brzozowskiego, starostwa knyszyńskiego, do którego należało 5 włók wójtowskich we wsi Brzozowej i 5 włók we wsi Bobrówka²⁴. Od 1547 r. wójtem brzozowskim był Wojciech Jasieński, nadworny kuchmistrz litewski króla Zygmunta Augusta, od 1551 r. pisarz ziemi bielskiej²⁵. Stale powiększał on swoją własność. 18 czerwca 1550 r. Zygmunt

¹⁹ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 40v.

²⁰ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 135–135v.

²¹ <http://opencaching.pl/viewcache.php?cacheid=6673> [dostęp: 16.09.2014].

²² AGAD, AK, III/182, k. 26. Znajduje się tam także opis wszystkich zabudowań ekonomicznych w guberni janowskiej.

²³ *Revizja pušč i perechodov zverinych v bywšem Velikom Knjažestve Litovskom, s prisovokupleniem gramot i privilegii na vchody v pušč i na zemli, sostavlennaja starostuju mstibogovskom G. B. Volovičem v 1559 godu*, Vilna 1867, s. 29.

²⁴ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 62; *Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewskiém w XV i XVI wieku*, oprac. A. Boniecki, Warszawa 1887, s. 106.

²⁵ Wojciech Jasieński w 1551 r. został mianowany pisarzem ziemi bielskiej. Na obradującym w tym roku sejmiku ziemi bielskiej ostro protestował przeciw temu poseł Jan Krassowski, twierdząc, że nominacja ta odbyła się *sine nulla legitime electione praemissa*. Zob. I. T. Baranowski, *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej*, „Przegląd Historyczny” 1908, R. 7, s. 69.

August wydał wyrok w sporze pomiędzy Jasieńskim a Łukaszem i jego braćmi Kurzenieckimi, o dobra Sikory pod Knyszynem²⁶. Podejrzewać nawet można, że etymologia nazwy Jasionówka (dawniej też zwanej Jasienówką), graniczącej z Krzywą i Krukowszczyzną pozostaje w jakimś związku z Wojciechem Jasieńskim, może odstąpił ją starościcom pińskim – *Kurzenieckim* właścicielom pobliskiej Kalinówki.

Już w kwietniu 1555 r. Piotr Chwalczewski, starosta knyszyński, zakwestionował prawa Wojciecha Jasieńskiego do Krzywej, wójtostwa brzozowskiego i młyna zwanego Krukowski. Król nakazał Jasieńskiemu *pokazanie prawa*²⁷. W efekcie władca zawyrokował o odebraniu wójtostwa i w odmiennie dał położoną w starostwie knyszyńskiej dziś już nieistniejącą 10-włókową wieś Olszanek²⁸. Nie odebrano Wojciechowi Jasieńskiemu samego dworu Krzywa. Założenie dworsko-ogrodowe w Krzywej zyskało wówczas swój renesansowy kształt przestrzenny, rozmierzony na planie szachownicy, a podziały kwaterowe podkreślały drogi i nasadzenia²⁹. Starosta knyszyński nie ustawał jednak w zabiegach o odebranie Krzywej potomkom zmarłego wkrótce po 1555 r. Wojciecha Jasieńskiego i jego żony Zofii Skopówny³⁰. Ich synem był Mikołaj Jasieński, również dworzanin i pisarz królów Zygmunta Augusta i Stefana Batorego, dzierżawca luboszański, wzmiankowany w 1568 r.³¹

W 1561 r. w inwentarzu wójtostwa i dworu grodziskiego starostwa knyszyńskiego Piotr Chwalczewski zamieścił istotną uwagę: „Podle granic dworu tego przyległ dworzec i imienie nieboszczyka pana [Wojciecha] Jasieńskiego, nazwane Krzywa. Którego imienia, jako mi pan starosta knyszyński sprawę dał jest włók 3 albo więcej, które imienie leży pod puszczą Grodzieńską, nad rzeką Brzozową, na której rzece jest młyn Kruk zwany, prawie

²⁶ Muzeum Narodowe (dalej: MN) Kraków, Biblioteka Czartoryskich (dalej: Bibl. Czart.), TN nr 77, dok. nr 82, s. 487–488.

²⁷ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 85, k. 6; AGAD Warszawa, APP, nr 19, s. 222.

²⁸ *Materiały do dziejów rolnictwa w Polsce w XVI i XVII w.*, oprac. W. Chomętowski, Warszawa 1876, s. 280.

²⁹ E. Bończak-Kucharczyk, J. Maroszek, *Katalog parków i ogrodów zabytkowych woj. białostockiego*, t. VII, Białystok 1988, s. 413–417, (maszynopis PSOZ Białystok).

³⁰ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 85, k. 129 i 140; AGAD Warszawa, APP, nr 19, s. 242 i 245.

³¹ Wówczas sprzedał biskupowi Walerianowi Protasewiczowi swoją kamienicę, w Wilnie naprzeciw pałacu biskupiego z przeznaczeniem na kolegium jezuitów. Por. Akademia Nauk (dalej: AN) Wilno, f. 2, nr 54; *Opisanie ROVPB*, t. 3, nr 54, s. 34; R. Jasas, nr 614, s. 244; *Arch. sb.*, t. 3, nr 20, s. 26–29. Był pisarzem królewskim Stefana Batorego, wzm. 29 IV 1580 r., AN Wilno, f. 1, nr 192, R. Jasas, nr 675, s. 271; 13 IV 1582 r., AN Wilno, f. 1, nr 195; R. Jasas, nr 685, s. 275; 6 III 1600 r., AN Wilno, f. 6, nr 260; R. Jasas, nr 761, s. 305.

pod samą puszcą zbudowany, przy którym młynie jest kilku poddanych tegoż imienia, którzy czynią na puszczy szkodę, bo są strzelcy. A iż jako mi sprawa jest dana, nieboszczyk pan Jasieński to imienie prawem wójtowskim dzierżał, a nie dziedzicznym, tedy by dobrze było, aby KJM raczył tam wysłać komisarze swe, aby się dowiedzieli, za czem potomkowie pana Jasieńskiego to imienie dzierżą? Jeśli prawem wójtowskim, aby byli skupieni, a jeśli prawem dziedzicznym dzierżą, aby im była za to imienie odmiana na inszem miejscu dana. Albo też aby JKM potomki pana Jasieńskiego przed się pozwawszy, prawa, za czem to imienie dzierżą położyć rozkazać raczył. Bo gdzieby to imienie do ręki JKM przyszło, byłoby wielką obroną puszczy, ponieważ też tam pod puszcą imiona ziemieńskie, jako pana [Jana – dop. J.M.] Karpia i panów [Kurzenieckich – dop. J.M.] starościców pińskich leżą. A na tem miejscu, gdzie młyn jest, mógłby być za dobrym porządkiem młyn lepszy i staw, bo jest po temu łożysko i brzeg”³². Do odebranie majątności Krzywa wówczas nie doszło, a w księdze wpisów Metryki Litewskiej z lat 1559–1563 odnotowano, że syn kuchmistrza – Mikołaj Jasieński dopełnił obowiązek przedłożenia ojcowskiego prawa na majątność Krzywą³³.

W grudniu 1576 r. jako dzierżawca Krzywej wzmiankowany był inny dworzanin królewski – Jan Lisowski. Na tę niewielką dzierżawę królewską składały się wsie: Krzywa 6½, Olszanka 5½ i Krukowszczyzna 3 włóki³⁴. Zmarł w 1579 r., a król Stefan Batory ok. 1579 r. nadał dożywotnio Krukowszczyznę Janowi Zamoyskiemu³⁵.

13 czerwca 1593 r. Jan Zamoyski, starosta knyszyński i dzierżawca krzywski dokonał cesji wsi: Krzywa, Olszanka i Krukowszczyzna, położonych w województwie podlaskim, w ziemi bielskiej urodzonemu Florianowi Komorowskiemu (synowi Piotra) z Krzywej. Ten pewnie przekazał prawa te swemu bratu Pawłowi Komorowskiemu.

Po śmierci Pawła Komorowskiego, w 1625 r. król Zygmunt III dał Jaroszowi Wołłowiczowi, staroście żmudzkiemu, prawa na wieś i folwark Krukowszczyznę, którą ten za zgodą tegoż władcy ustąpił Januszowi Wołłowiczowi, dworzaninowi królewskiemu. Z kolei Janusz Wołłowicz postanowił zrzec się tych praw na rzecz Stanisława Lewickiego, podczaszego podla-

³² W. Chomętowski, dz. cyt., s. 247–248 i 280.

³³ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 95, k. 313; AGAD Warszawa, APP, nr 19, s. 637.

³⁴ *Lustracje województwa podlaskiego 1570 i 1576*, wyd. J. Topolski, J. Wiśniewski, Warszawa–Wrocław 1959, s. 144–146; A. Jabłonowski, *Podlasie*, Warszawa 1909, t. 2, s. 265; *Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego r. 1576–1586 w dwóch częściach*, t. 9, cz. 2, s. 265.

³⁵ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 270–270v.

skiego, na co 22 maja 1633 r. wyraził zgodę król Władysław IV³⁶. Potwierdzono to w 1644 r.³⁷

Dzierżawca Krukowszczyzny Stanisław Lewicki był synem Macieja Maciejowicza Lewickiego. Tytułował się panem na Kożanach i Niewodnicy Lewickich. 9 stycznia 1631 r. Zygmunt III nadał mu urząd podczaszego podlaskiego, wakujący po śmierci Jakuba Iwanowskiego³⁸. Był też dworzaninem królewskim, elektorem królów Władysława IV (27 wrzesień – 13 listopad 1632) i w 1648 r. Jana Kazimierza. Ożenił się pewnie w 1631 r., bo 4 kwietnia tego roku uczynił zapis dóbr Niewodnica Lewickich swej żonie Zofii z Karniewa³⁹. 21 października 1648 r. awansował na urząd podkomorzego bielskiego⁴⁰. Nominowany był na urząd podczaszego podlaskiego 9 stycznia 1631. Później, 21 października 1648 r. awansował na urząd podkomorzego bielskiego. Był dworzaninem królewskim, posłował na sejm i dokonywał elekcji króla Władysława IV. Ożenił się pewnie w 1631 r., bo 4 kwietnia tego roku uczynił zapis swej żonie Zofii z Karniowa zapis⁴¹. Zmarł 20 kwietnia 1669 r.⁴²

Po śmierci Stanisława Lewickiego dzierżawa przeszła w ręce Wawrzyńca Stefana Rukiewicza, sędziego grodzkiego grodzieńskiego i podkomorzego parnawskiego, którego syn był ożeniony z Justyną z Lewickich. Justyna z Lewickich Rukiewiczowa, bratanica Stanisława Lewickiego (córka zmarłego w 1658 r. Krzysztofa), żona Stanisława, sekretarza JKM⁴³ w 1677 r. scedowała dobra na rzecz Stanisława Niemiry, podczaszego lubelskiego, a potem podlaskiego (zmarł w 1696 r.)⁴⁴.

W 1698 r. syn Stanisława Niemiry wystarał się o dożywocie w Krukowszczyźnie w kluczu kumialskim⁴⁵. Jako posesora Krukowszczyzny wymieniają go inwentarze z 1712 i 1720 r., z obowiązkiem płacenia 300 zł czynszu⁴⁶. Niemira niewątpliwie był stronnikiem króla Augusta II, wobec czego w 1708 r.

³⁶ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 105, k. 341–341v.

³⁷ AGAD, APP, nr 23, k. 52, 406.

³⁸ CAH Sztokholm, RA Enskilda, nr 8636, k. 88–88v; *Urządnicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, nr 1260, s. 142.

³⁹ AGAD, Kapicjana, p. 16, s. 238.

⁴⁰ *Urządnicy podlascy*, nr 1260, s. 142–143.

⁴¹ CAH Mińsk, f. 1708, op. 1, nr 38, k.

⁴² AGAD, Kapicjana, p. 19, s. 153; J. Maroszek, *Pięć wieków Ziemi Juchnowieckiej*, Białystok 2014.

⁴³ Stanisław Rukiewicz, sekretarz JKM zmarł 4 lutego 1710 r.

⁴⁴ AGAD, Księgi grodzkie goniądzkie, nr 2, k. 182–182v.

⁴⁵ S. Stocki, dz. cyt., s. 74.

⁴⁶ AGAD, Zbiór Popielów, nr 324, k. 164

odnotowano „teraz tę wieś objął Buczyński”, zapewne stronnik króla Stanisława Leszczyńskiego, ale zapewne na krótko⁴⁷. Inwentarze z 1712 i 1720 r. stwierdzają, że dzierżawa Krukowszczyzna obejmował 28 włók.

5. Kumiała

Pierwsza pisana wiadomość o wsi Kumiała pochodzi z czasów rządów króla Henryka Walezego (1573–1574). Władca ten ofiarował wówczas wieś Julianowi Węgorzewskiemu. Służebnik Mikołaja Radziwiłła Rudego, kanclerza litewskiego, oskarżył Węgorzewskiego w 1576 r., że wsie Kumiałę i Dąbrówkę, z poddanymi i ich gruntami, trzyma samowolnie, nie posiadając na nie przywileju. Stefan Batory wezwał Węgorzewskiego do okazania prawa, co ten uczynił przedkładając dokument nadawczy króla Henryka Walezego⁴⁸. Mimo to król jednak odebrał Juliuszowi Węgorzewskiemu te wsie, wynagradzając go nadaniem w zamian 6 włók lasu w Połomie i Sakówce⁴⁹. Władca oddał wówczas Kumiałę w dożywotnią posesję swemu dworzanie Janowi Lisowskiemu, którą ten posiadał w latach 1576–1579.

Po śmierci Lisowskiego Stefan Batory, ok. 21 września 1579 r. nadał dożywotnio wieś Kumiałę Janowi Zamoyskiemu, kanclerzowi koronnemu, staroście bełzkiemu i knyszyńskiemu⁵⁰. Ten zmarł 3 sierpnia 1605 r. Jedyny spadkobierca kanclerza, syn Tomasz Zamoyski nie dokonał rozliczenia z tej posesji ojca, co zaznaczono w akcie z 1633 r., że kolejny posesor – Jarosz Wołłowicz folwark Kumiałę trzyma bez uprzedniego *czynienia liczby*⁵¹.

Zygmunt III król polski 7 sierpnia 1601 r. nazaczył kościołowi w Dąbrówce (Korycinie) z wioski i folwarku Kumiała oraz części wsi Sakówki, zamiast dziesięciny zbożowej, z każdej włóki po gr 6 litewskich, które należało oddawać na święto Bożego Narodzenia⁵².

Kolejny posesor Hieronim (czyli Jarosz) Wołłowicz, podskarbi i pisarz WKL, zmarł w 1643 r. Temu dzierżawę Kumiały, jeszcze za życia Hieronima Chodkiewicza, król Władysław IV 19 lutego 1633 r. rozszerzył także na osobę jego żony Halszki z Gosławicz. Jak zaznaczono, аренда dotyczyła położonej w leśnictwie kuźnickim folwarku Kumiała, ze wszystkimi jego przynależ-

⁴⁷ CAH Wilno, S.A., nr 11290, k. 84v.

⁴⁸ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 40v.

⁴⁹ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 135–135v.

⁵⁰ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 270–270v.

⁵¹ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 106, k. 80v–81.

⁵² MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV. 1777, k. 287v–289.

nościami: „A po śmierci obojga małżonków takowy folwark do leśnictwa kuźnickiego wracać się ma”. Zwolnił ponadto małżonków od podatku nadzwyczajnego, tzw. sympli⁵³.

6. Mielniki

W dekrete wydanym w 1632 r., w sporze pomiędzy młynarzami wsi Mielniki a dzierżawiącą Kumiałę Anną Wołłowiczówną Lewicką, młynarze wskazywali, że podczas rozmierzania wsi w 1600 r. ich przodkowie otrzymali 3 włóki, 14 morgów i 15 prętów ziemi przyległej do stawu. Jednak część ich gruntów została przyłączona do dóbr kumiańskich i zamieniona na inne, na co nie otrzymali żadnego dokumentu, w wyniku czego po 19 latach ówczesna posesorka kumiańska chciała im te grunty odebrać. Osadę Mielniki rozmierzył Porowski przed 1600 r.⁵⁴

Królowa Maria Ludwika Gonzaga (zm. 1667) udzieliła przywileju na młyn w Kumiale *szlachetnemu* Stefanowi Pruszyńskiemu. Młyn przypadkowo spłonął 22 listopada 1683 r. „i cały się pomieniony Pruszyński, arendarz młyńca kumiańskiego, przez ten ogień zrujnował, za tym i czynszu nie mógł, albo arendy, przez 2 lata, ad quo na erekcję młyńca ważyć musiał, wypłacić. Tedy tak prędko szlachetny Pruszyński młyn proprio sumptu ex fundamento wystawił, ex nunc i arendę za 2 lata wypłacić musiał. Nihilominus⁵⁵ i po wypłaceniu arendy zeszyły Katyński, podstarości kumiański, młyn od niego odebrawszy, z aukcją Żydom kumiańskim arendował”. Ostatecznie król Jan III 26 czerwca 1685 r. napisał: „wszystkie prawa na grunt jego i na młyn służące, stwierdzamy, wzmacniamy i aprobowujemy, i przy dawnym młyńcu i gruntów z płaceniem arendy po zł 120 corocznie, onego samego, małżonkę, i potomków ich wiecznymi czasy nienaruszenie zachowujemy, i młyn za aukcją Żydom korycińskim podany, temuż Pruszyńskiemu przywracamy, i kontrakt z Żydami uczyniony jako niesłuszny kasujemy, annihilujemy i za nieważny być dekasujemy”⁵⁶.

7. Mielewszczyzna (Milewszczyzna) i Rudka

Dwa młyny wodne na rzeczce Kumiałka, z których jeden wodny młyn mączny usytuowany był w Mielewszczyźnie, a drugi wodny młyn rudny, ob-

⁵³ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 106, k. 80v–81.

⁵⁴ AP Białystok, Kamera, nr 929, k. 33.

⁵⁵ Wszakże.

⁵⁶ AP Białystok, Kamera, nr 929, k. 36–36v.

sługujący kuźnicę żelaza, w Rudce. Grunty co najmniej od 1632 r. dzierżawili Milewscy, a w jednym z dokumentów czytamy, że dożywotnicy – Milewscy posiadali przywileje „Zygmunta, Władysława, Kazimierza, królów, po rusku pisane”. Dzierżawa mierzyła wówczas 5 włók i 12 prętów. Krzysztof Milewski i jego żona 10 kwietnia 1670 r. otrzymali przywilej na włók 5 i 3 morgi nazwane Ruda, oraz na 2 młyny, jeden mączny, drugi rudny na rzece Kumiale, z wolnym łowieniem ryb na swą potrzebę i wraz ze stawkiem tamże przy młynach będącym, inny grunt 4 morgi i 12 prętów „paśnego, także sianożęci”, wolne branie drew na opał z puszczy. Ponadto zwolnieni zostali z obowiązku mliwa dworskiego. Mieli płacić z włóki po zł 60 rocznego czynszu⁵⁷. Dzierżawa wzmiankowana też była w 1676 r.⁵⁸

W 1690 r. Rudką władał Aleksander Kazimierz Stocki⁵⁹. Po śmierci Krzysztofa Milewskiego wdowa po nim Konstancja z Mroczków wyszła po wtórnie za mąż za Hiacynta Głębockiego. Król Jan III w 1693 r. wyraził zgodę na cesję praw na rzecz małżonków Stefana Głębockiego, skarbnika łukowskiego i Konstancji Libickiej⁶⁰. Stefana Głębockiego, skarbnika łukowskiego, a potem podkomorzego derpskiego odnotowano jako posesora Rudki w 1720, 1708 i zdaje się w 1712 r.⁶¹ W posiadaniu Głębockich Rudka znajdowała się do ok. połowy XVIII w.

29 października 1759 r. Jan Wołkowyski, viceadministrator ekonomii polecił jej instygatorowi Antoniemu Dunin Borkowskiemu przekazanie „5 włók Rudki, folwarku tam znajdującego się, młyn, staw, zasiewy ozime oraz poddanych, Janowi Nepomucenowi Chęckiemu oraz jego małżonce Franciszce z Loupów”⁶².

Eufemia Milewska, pewnie siostra lub córka Krzysztofa Milewskiego, wyszła za mąż za Jana Trzyńskiego. Królowa Maria Ludwika Gonzaga, w pierw od 1645 r. żona króla Władysława IV, a od 1649 r. żona króla Jana Kazimierza, która od 1646 r. posiadała oprawę m.in. na leśnictwie sokólskim, dała temu małżeństwu w dzierżawę 4 włóki gruntu nierozrobionego w kluczu kumialskim. Przywilej ten zatwierdził król Jan Kazimierz 30 grudnia 1651 r. Być może także Trzyńskich dotyczyła confirmacja przywileju

⁵⁷ AGAD, AK, dz. I, nr 12, k. 22.

⁵⁸ AGAD, Zbiór Popielów, nr 324, k. 164.

⁵⁹ AGAD AK, dz. III, nr 184; *Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1690 r.*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2000, s. 128.

⁶⁰ AGAD, AK, I/12, k. 22.

⁶¹ CAH Wilno, S.A., nr 11565, k. 8v, nr 11290, k. 84v, nr 11291, k. 117v; A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa 1906, t. 6, s. 99.

⁶² CAH Wilno, f. 110, op. 1, nr 581, k. 1.

na włókę 1, morgów 18 w leśnictwie kuźnickim z 1654 r.⁶³ Po śmierci Jana Trzyńskiego, Eufemia Milewska zaślubiła Aleksandra Stockiego. Król Michał Wiśniowiecki 20 marca 1673 r. dał Stockim inny przywilej, tym razem „na włók 2 i morgów 8, do wyrobienia”. Aleksander Stocki w 1690 r. notowany był jako posesor Rafałówki (= Mielewszyny?) i Rudki. Słyszymy jeszcze o innym przywileju „konsensie Najjaśniejszego KJM, teraz szczęśliwie panującego, teź Eufemii Stockiej protunc wdowie, na ustąpienie praw pomienionych dóbr alias Rafałówka nazwanych in persona JMM panów Kazimierza Kurzenieckiego, miecznika ziemi bielskiej i Teresy Zwierzchowskiej małżonków”⁶⁴. Kazimierz Kurzeniecki (ur. 1666 r.) był synem Gabriela i Zofii z Turowskich. Pierwszą jego żoną była Konstancja Nieroszyńska, a w 1697 r. wszedł w związek małżeński z Teresą z Zagórza Zwierzchowską. W 1729 r. Kazimierz już nie żył, ale żyła wdowa, Teresa Zwierzchowska. Doczekali się trzech synów i tyleż samo córek⁶⁵.

Młyn przynależny do dzierżawy Rudka notowano w latach 1700, 1712 i 1720⁶⁶. W 1784 r. opisywano młyn i tartak Mielewszczyzna należące do klucza czerłońskiego⁶⁷.

8. Ostra Góra

Ostra Góra, Długi Ług i Przystawka powstały na terenie wyodrębniającej się dzierżawy trochimowskiej, czyli janowskiej, która od 1713 r. należała do Jerzego Stanisława Sapiehy, wojewody mściławskiego, a po jego śmierci do wdowy po nim Teodory z Sołtanów⁶⁸. Wykaz zatytułowany *Dobra Janowskie alias Trochimowskie za dawnymi dokumentami i przywilejami w dożywotniej posesji JW JM pani Teodory Sapieżynej, wojewodziny mściławskiej będące zawierał pozycje: „wieś Ostra Góra, poddanych 38, włók 20, wieś Przystawka, poddanych 73, włók 28, wieś Długi Ług, poddanych 38, włók 173/4, tamże folwark włók 21/4”⁶⁹.*

⁶³ AGAD, APP, nr 24, k. 88.

⁶⁴ AGAD, AK, I/12, k. 18; APP, nr 25, k. 21.

⁶⁵ A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa 1909, t. 13, s. 267; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 7, Warszawa 1910, s. 236.

⁶⁶ CAH Wilno, S.A., nr 11565, k. 8v, nr 11290, k. 84v, nr 11291, k. 117v; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 6, s. 99.

⁶⁷ *Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat knyszyński i dekanat augustowski*, oprac. W. Wernerowa, Warszawa 1996, s. 169.

⁶⁸ A. Rachuba, *Sapieha Jerzy*, PSB, t. 35, z. 144, Warszawa – Kraków 1994, s. 18–22; *Sapiehowie*, t. 2, s. 158–219; t. 3, s. 58, 82.

⁶⁹ AGAD, AK, II/184, k. 305. W cytowanym tekście opuszczone zostały fragmenty dotyczące krescencji dwornej, powinności w działkę od poddanych oraz czynszu dwornego.

Później jednak Ostra Góra wraz z Krukowszczyzną, Długim Ługiem i Popiołówką należała do folwarku czerłońskiego. Karczmy stały w Ostrej Górze, Długim Ługu, Szaciłówce, Krukowszczyźnie, Popiołówce, Wojtachach⁷⁰.

9. Romaszkówka

W 1606 r. król Zygmunt III nadał Adamowi Turowskiemu i jego żonie Katarzynie z Wilskich i ich potomkom grunty na Romaszkówce 5 włók, a w drugim miejscu na Sołtance 4 włóki 24 morgi (ta położona była w sąsiedztwie Krukowszczyzny)⁷¹. Grunty nie były jeszcze wytrzebione i dlatego władca zezwolił na lata wolnizny, po upływie których obowiązał do płacenia czynszu pieniężnego. W skład nadania wchodziły ponadto sianożęcie – włóka nad rzeką Brzozową i 2 morgi na Trochimówce.

Jednak wskutek rokосу Zebrzydowskiego (1606–1609) nadanie zostało cofnięte. Na prośbę Turowskiego król pozostawił go przy nadaniu. 17 sierpnia 1620 r. ponownie, na wniosek podskarbiego Jarosza Wołłowicza, przywrócił pierwotne nadanie⁷². Adam Turowski, stolnik wiski, miał zasługi na dworze królewskim i podskarbiego, toteż w dokumencie z 1620 r. stwierdzono: „mając wzgląd na usługi jego, które on przy wielmożnym Jaroszu Wołłowicza, staroście żmudzkiem, za podskarbstwa jego nadwornego i ziemskiego, także też i za podkanclerstwa⁷³, pilnie i dbale, ale też i w ekspedycjach inflanckich służąc nam oddawał i na rokосу, z uszczerbkiem zdrowia swego i kosztem niemałym, poczet swój stawiać służył”. Był właścicielem majątku ziemskiego Strabla nad Narwią, na pobliskim Podlasiu, gdzie w 1617 r. ufundował istniejący do dziś kościół parafialny. Adam Turowski żył jeszcze 6 lutego 1639 r.⁷⁴ Ożeniony był dwukrotnie. Z drugiego małżeństwa posiadał córkę Zofię, małżonkę Gabriela Kurzenieckiego.

⁷⁰ AP Białystok, Kamera, nr 1316, k. 16–18v.

⁷¹ Sołtanka – dziś łąka przy kolonii wsi Krukowszczyzna. Zob. N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa 1992, s. 466.

⁷² CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 96, k. 262–262v.

⁷³ Hieronim (Jarosz) Wołłowicza, nominowanym został na podskarbstwo ziemskie litewskie 28 lutego 1605 r. Zrezygnował z tej funkcji 15 marca 1618 r., po awansie na podkanclerzego. Zob. *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, nr 1216, s. 157.

⁷⁴ Wówczas oznajmił: „przetom w tej mojej majątności strabelskiej, kościół z gruntu murywany wystawił”. Zob. Narodowy Instytut Dziedzictwa Warszawa, Teki Glinki, nr 412, s. 1

Władysław IV król polski zezwolił 24 maja 1633 r. Adamowi Turowskiemu, by ten scedował swe prawa do 5 włók w Romaszkówce i 4 włók 24 morgów w Sołtance na rzecz swego syna Kazimierza Turowskiego⁷⁵.

W 1672 r. Kazimierz Turski, stolnik wiski, dokonał cesji „pewnych włók nazwanych Sołtanka i Romaszkowka, włók przy tym półtory, in personam, urodzonemu. Gabryielu Korzeniewskiemu”⁷⁶. Gabriel Kurzeniecki był szwagrem Kazimierza Turskiego. Przekazany został jednocześnie znajdujący się tam młyn o dwóch kamieniach wraz z foluszem na stawie. Przywilej ten został potwierdzony w r. 1697. Tenże Kurzeniecki wszedł w r. 1699 także w posiadanie dóbr Rafałówka.

Gdy ok. 1700 r. w leśnictwie sokólskim miała miejsce komisja badająca prawa poszczególnych osób do dzierżawionych dóbr, nie uznała ona praw Kurzenieckich do Sołtanki i Romaszkówki i nakazała odebranie ich i zwrot administracji dworu kumialskiego. Jednak ostatecznie przekazała sprawę do dalszego rozpatrzenia do Grodna⁷⁷. W 1708 w kluczu kumialskim, wśród tych którzy płacili należności odnotowano pana Kazimierza Kurzenieckiego, który miał swoje przynależności w Sołtance, Romaszkówce i Rafałówce⁷⁸.

10. Rykaczewo (wcześniej Karpanowo i Połomie)

Osadę Karpanowicz Mylniczyszczę spotykamy już w 1559 r. Położona była na granicy leśnictw nowodworskiego z kuźnickim, na wschód od Mylniczyszczka Żakowa (późniejszej Sakówki, dziś grunty wsi Skindzierz). Obie miejscowości – mylniczyszczka łączyła wówczas ścieżka, po której biegła granica leśnictw⁷⁹.

Król Zygmunt August (zm. 1572 r.) dał Karpanowo Maciejowi Rykaczewskiemu. We władanie wprowadził go rewizor Jakub Łaskowski. Przed 1632 r. Piotr Rykaczewski był w posiadaniu „włók 2 gruntu paśnego, przy tym 9 morgów lasu i morgów 6 sianożęci i morgów 5 gaju Karpanowa nazwanego, niedaleko wsi Skindzierza”, który w 1672 r. przekazał je najprawdopodobniej swemu synowi, Ostafiejowi oraz jego małżonce, Barbarze Grodzkiej⁸⁰.

⁷⁵ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 105, k. 326v–327v.

⁷⁶ Powinno być Kurzenieckiemu, podkomorzemu ziemi bielskiej. AGAD Warszawa, APP, nr 24, k. 688–689.

⁷⁷ AGAD, AK, I/12, k. 13–28.

⁷⁸ CAH Wilno, f. S.A., nr 11290, k. 84v.–85.

⁷⁹ *Revizja...*, s. 29.

⁸⁰ AGAD, AK, I/12, k. 13.

W 1698 r. Piotr Przebendowski, rotmistrz JKM, otrzymał wiele włók ziemi na obszarze kluczy chodorowskiego, kamieńskiego, i kumialskiego. W tym ostatnim dostał budzisko Karpanowe Góry włók 40 „z wolnym także wstępem do puszczy na opał i budynki et cum liberatione od czynszu do lat sześciu względem wyrobienia gruntów”⁸¹.

11. Sakówka (dziś Rykaczewo)

Wieś Sakówka vel Zakówka położona była przy samej granicy leśnictw kuźnickiego z nowodworskim. Osadę Zakowe Mylniczyszczę spotykamy już w 1559 r., leżącą na granicy leśnictw nowodworskiego z kuźnickim, na zachód od Mylniczyszczu Karpanowicz. Oba mylniczyszczu łączyła wówczas ścieżka, po której biegła granica leśnictw⁸².

Miernik Fronc Porowski w 1572 r. otrzymał od króla za jego prace nadaniem 5 włók w Połomiu (Perelomie) i 1 włókę we wsi Sakówce. Otrzymał też 12-letnią wolniczną od podatków i ciężarów. W 1576 r. twierdził, że pozostało mu jeszcze 9 lat owej wolnicy. Miernik miał obowiązek: „służbu mernickuju z nich słuživati i dogledati, vsjakogo porjadku pomery vołočnoje, w selach, v toj pušči gorodenskoju, lesnictva kuznickogo, na Podljašju, na voli osażonych, granicy, steny i meży, obrubov i volok ich, aby ne zarastali popravovaty, a na pustych volokach tych vol osażivati, liudi i všelake poradok voločny i činiti”⁸³.

Stefan Batory 15 grudnia 1576 r. na prośbę Juliana Węgorzewskiego, wynagradzając go za odebraną mu wieś Dąbrówkę, dał dożywotnio włók osiadłych 13 we wsi Sakówce (Zakówce). W akcie zamiany czytamy, że Jerzemu Węgorzowskiemu „pervo sego KJM Gendrik dati emu račil v povete gorodenskom, v lesnicstve kuznickom, dve seli, to est selo Kumelu, v ktorom est volok 26, a v sele Dubrovce volok 24, do žyvota ego. Nižli deliž, selo Dubrovka do kgruntov sela ego Kumely, ne est bližše, jako selo našo Sakovka. Tody bil nam čolom, abychmo v sele Dubrovce volok 21 k rukam i do stolu našogo gospodarskogo vzjavšy, za to emu v otmene v sele našom Sakovicy, do kgruntov sela ego Kumeli prileglych, oselich volok 13 i zastenok pustyi, prozyvaemyi Perelomyi, tež pri kgruntech sela Kumeli ležačich, v ktorom est volok 8, emu dali i postupiti roskazali, jakož nekotorye ich milosty panove rady našy o to v prityne za nem nas gosudara žadali. A tak my gosudar na

⁸¹ AGAD, AK, I/12, k. 21, 24.

⁸² *Revizja...*, s. 29.

⁸³ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 63, k. 135–135v.

čolom bite ego i na pričynu ich milosti panov rad našich to činečy v pomene-
nom sele Dubrovce volok 21..., nam i do stolu našogo gospodarskogo vzjali
a to emu v otmene v sele Zakovce oselych volok 13, a v zastenku Perelom-
skom pustych volok 8 emu esmo dali i sim listom našym, tymže pravom jako
on selo Dubrovku deržal – do žyvota svoego potveržaemo. Maeti, pomene-
nyi Julian Venkgorevskij, onych volok 13 v sele Sakovce i volok 8 v zastenku
Perelomskom, takimže pravom, jak v sele Dubrovce volok 21, mel, deržati
i vživati vszelake požytki tem sobe pribavljati i rošyrati do žyvota svoego,
a my gosudar s togo ego rušati i nekotoroje trudnosti v tom emu zadavati ne
dopustym, do žyvota ego, takož lesničomu krynytskomu i kuznickomu Jurju
Lisovskomu prikazuem, iżby esm o tom vedajučy a v sele Dubrovce volok 21
i rukam našym a do lesnicstva svoego vzjavšy, za to emu v sele Zakovce do
kgruntov ego prileglych, oselych volok 12 a zastenok Perelomski v ktorom
est volok 8, vsego volok 21 otmenoju postupil”⁸⁴.

Wieś Sakówkę spotykamy później w dokumencie z 27 lipca 1601 r. dla
kościół w Dąbrówce⁸⁵.

Po wojnie północnej, przed 1720 r. doszło do scalenia we władaniu tych
samych gospodarzy gruntów Skindzierza i Sakówki. Inwentarz z 1720 r.
stwierdzał: „Powinność wsi Skindzierza Ciągłych. Ta wieś przed tym była
na włókach 13 nazwanych Sakowka, tempore calamitoso, za opuszczeniem
gruntów i dyspersją poddaństwa po różnych koloniach pod różnych JMM,
a za wyrobieniem się podłego gruntu, przeniosła się na włók 111/2 powin-
nościom kopnym podległe, gdzie osiadłwszy przy gruncie użyteczniejszym,
też powinność ciągłą do dworu kumialskiego pełnią”.

12. Skindzierz

Nazwa Skindzierz wywodzi się od nazwy osobowej pochodzenia litew-
skiego Skinderas, Skinderis. Historyk Jerzy Wiśniewski przypuszczał, że mo-
gła pochodzić od rodu Skinderowiczów⁸⁶. Wieś wymieniono w dokumencie
dla kościoła w Dąbrówce z 27 lipca 1601 r.⁸⁷ Wieś była zamieszkała przez
osoczników, których wykaz zachował się do dnia dzisiejszego. W 1639 r. było
ich tylko 31. Ze względu jednak na swe przywileje, a jednocześnie i obo-

⁸⁴ CAAD Moskwa, f. 389, nr 58, k. 147v–158.

⁸⁵ MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV. 1777, k. 285v–287.

⁸⁶ M. Kondratiuk, *Elementy białoruskie i ukraińskie w oikonomii polsko-wschodniosłowiańskiego po-
granicza*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folio Linguistico” 1993, nr 9, s. 67; J. Wiśniewski,
Oświadczenie..., s. 46.

⁸⁷ MN Kraków, Bibl. Czart., nr IV. 1777, k. 285v–287.

wiązki, wyróżniali się w społeczności lokalnej. W Skindzierzu wsi osocz-
ników z dziesiętnikiem N° 15, włók 8: 1. Stanisław Rogowski – dziesiętnik,
2. Matyasz Poroga, 3. Bartosz Stasieluk, 4. Wincenty Dziegluk, 5. Piotr Sadow-
nicey, 6. Maciej Brozeluk, 7. Janczał Kuzicz, 8. Marcin Rogowski, 9. Stanisław
Korobka, 10. Fłacka Grodzik, 11. Woyciech Molawicki, 12. Matyasz Dołęga,
13. Zynos Rowlin, 14. Ławryn Gabryel, 15. Grygiel Gołko⁸⁸.

Kolonią wsi Skindzierza była wieś Białousy. Początkowo posiadała ona
wyrębionych na terenie przyszej wsi 6 włók nazwanych Brzegowa Do-
lina. Z czasem mieszkańcy Skindzierza, zarówno osocznicy, jak i chłopci
pańszczyźniani tam się przenieśli. Ustronne położenie Brzegowej Doliny
zapewniało ochronę przed przemarszami wojsk w czasie wojny północnej
(1700–1721). Przesiedlenie odbyło się za zgodą podłowczego Rothenberga.
Bardzo dobrze charakteryzuje to tekst inwentarza: „A że osocznicy skin-
dzierscy z starej sadziby skindzierskiej, na nowiny nazywające się Brzegowa
Dolina, na włók 6 przeniósłszy się, Białousami nazwali się, z przeszkodą
dworowi kumialskiemu. I ciągli⁸⁹, z uszczerbkiem robocizny tamże się po-
udawali. Tedy onych wszystkich na stare sadziby rewokujemy, i na przyszlą
wiosnę przenosić się rozkazujemy. Grunt zaś tamten Brzegowa Dolina z płą-
ceniem czynszu do skarbu JKM podług inwentarza przy nich że samych
zostawać ma, ale czynsz od zł 10 jak płacywali augeri może do zł 20, salvo
moderamine komisji generalnej. A że ta wieś Białousy gospodarze co najcel-
niejsi na ustroniu dla pokoju sub tempus calamitosum wynieśli się, in ante-
cessum na wszystką wieś długi a mianowicie na Kumiałkę⁹⁰ u JM pana Ro-
sochackiego in communi pozaciągawszy, a potem udawszy się w protekcję
JM pana Rechenberga podłowczego, osoką się zrobili, ani do dworu pełniąc
powinności, ani się do długów przykładając, z uciemieniem pozostałych
w Skindzierzu, przez co wieś zginęła. Przeto aby się więcej osoką ta wieś
nie mieniła a do wypłacania długów, aby się przykładali tam mieszkający
poddani, nakazujemy, ponieważ rejestrowa osoka jest naznaczona i kopni
do wsi Skindzierza przenieść się dla robocizny dwornej powinni”⁹¹.

Franciszek Michał Denhoff, łowczy litewski, leśniczy sokólski na suplikę
wsi Skindzierza „wszelki porządek i pomiarkowanie uczynił” i zatwierdził
prawo na wytrzebiecie **wydepczyska** przez kopnych, ze Skindzierza od króla
otrzymane. Uznał to za rzecz słuszną, że się „przez to żadna przeszkoda

⁸⁸ S. Stocki, dz. cyt., s. 107–108.

⁸⁹ Chłopi pańszczyźniani.

⁹⁰ Później powstała tam wieś o nazwie Kumiałka.

⁹¹ AGAD, AK, I/13, k. 26–27; S. Stocki, dz. cyt., s. 97–98.

puszczy, jako i ostępów dział nie może, wydzielił im włók 4, z jednej strony leśnictwa nowodworskiego, a z drugiej strony od gruntów nowo zajętych wyłudzkich, końcem jednym od gruntów skindzierskich, z dawna wyrobionych, a drugich od pustoszy puszczańskich. Mieli tych włók używać, zboże na nich siać, dawać co rok z tych wyrobków, tak jako i z inszych czynsz na św. Marcina". Postanowienie zatwierdził król August II 20 lutego 1700 r.⁹²

Wieś była ludna. W 1789 r. zamieszkiwało w niej 199 osób i było 40 dymów gruntowych i 9 chałupniczych⁹³. W Skindzierzu półwłóczek ziemi otrzymał bojar Bartosz Borowski⁹⁴. Jego potomkowie cały XVII w. zamieszkiwali w tej wsi. Za panowania Jana III wielkość ich nadziału zwiększyła się do 1½ włóki. Osiadł tam wtedy także bojar Maruc, którego potomek występował w 1720 r. jako współwłaściciel tejże ziemi.

13. Sołtanka

Syn Macieja Rykaczewskiego, Franciszek (ur. 1633) dostał 26 lutego 1677 przywilej na 45 morgów w Sołtance (1 włóka 15 morgów).

14. Szaciłówka

Atanazy Miączyński, starszy pokojowy królewski i pułkownik JKM, administrator leśnictwa sokólskiego dał poddanym z Szaciłówki wydepczy-sko nazwane Stoylisko za rzeczką Rosochatką liczące 67 morgów, „bokami – jednym do Zimozieloney granicy, a drugim do Zielonej Wólki, końcami – jednym do gruntu Szaciłowskich, a drugim zaś do puszczy sokólskiej przypierające”. Mieszkańcy Szaciłówki nigdy nie opłacali do dworu i nie dawali podwód nigdzie, dlatego też oni i ich potomkowi będą dalej zwolnieni z podatku. Nadanie potwierdził król August II 20 czerwca 1700 r.⁹⁵

15. Wojtachy

Nad rzeką Brzozową, po stronie grodzieńskiej, osiadł przed 1559 r. strzelec królewski Wojteszko: „nad riekoku Berezowoju strielecz KJM Wojteszko na szkodę puszczy”⁹⁶. Najprawdopodobniej dał on początek wsi Wojtachy, której nazwa wywodzi się od jego imienia.

⁹² CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152, k. 75v–76.

⁹³ CAH Wilno, f. SA, nr 4056, k. 76v–77, 95v–96, 102–102v.

⁹⁴ AGAD, APP, nr 23, k. 307.

⁹⁵ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 70–71.

⁹⁶ *Revizja...*, s. 31; Por. J. Wiśniewski, *Osadnictwo...*, s. 45.

W r. 1596 nastąpiło „potwierdzenie młynaru Wojtachu Konopce postanowienia rewizorskiego, opisanej powinności ze stawu i młyna czerez jeha samoho na rece Berezowej, w leśnictwie kuźnickom zbudowanoho po [...] wolnosti za nakład jeha w budowaniu toho młyna i folusza podniosły”⁹⁷. Być może był to potomek strzelca Wojteszki, który posiadał młyn już w 1559⁹⁸. W posiadaniu tego młyna Konopkowie znajdowali się przez cały XVII w. Wtedy też, być może nawet już wspomniany Wojtach, lub któryś z jego synów otrzymał wspólnie z Szaciłowskim 2½ włóki ziemi w tejże wsi. Nie było tam wówczas ludności włościańskiej⁹⁹. W 1792 r. w osadzie egzystowała karczma.

16. Wyłudy

Wieś Wyłudy wydzieliła się w 1628 r. z dzierżawy zwanej Romaszkówka. 15 maja tego roku Adam Turowski, posesor Romaszkówki, zyskał pozwolenie sprzedaży 3 włók czynszowych, zarosłych surowym lasem, leżących przy samej granicy puszczy kuźnickiej, Szymonowi Puzanowskiemu, Jakubowi Rodakowskiemu i Wojciechowi Wróblewskiemu, według dawnego ograniczenia z trzema morgami sianożętnemi, pierwszym nad rzeką Brzozówką, w uroczysku zwanym Głęboka, drugie na Trochimówce nad strumieniem Kupowata¹⁰⁰. Poddani po objęciu gruntów mieli je między siebie równo podzielić. Winni nie pełniąc innych powinności, tylko dawać goły czynsz pieniężny do skarbu królewskiego, „aż do żywotów swych i która osoba z nich najdłużej żywa będzie”. Sprzedaż zatwierdził król Zygmunt III 13 marca 1632 r.

Jednak następne pokolenia tych chłopów nadal pozostawały w posesji gruntów. Ekonom sokólski Cyprian Paweł Brzostowski 11 maja 1660 r. dał na czynszu dla poddanych królewskich ze wsi Romaszkówki [sic!], Jerzemu i Hieronimowi Puzanowskim, Grzegorzowi Piełdoków, Jerzemu Marcinowi Wróblów, wydepczysko, liczące 40 morgów, leżące odłogiem w puszczy i chrustami zarosłe i sposobne do wyrobienia i pożytku. Dla wyrobienia wydepczyska otrzymali 2 lata wolnizny. W 1662 r. zaczęły płacić po 12 gr z każdego morga i powinni dawać owsa poleśnego po 1 beczce (mierzącej 4 korce krakowskie). „Co poddanym naszym wsi Wyudow [sic!] do wolnego

⁹⁷ ADAG, APP, nr 22, k. 74.

⁹⁸ J. Wiśniewski, *Osadnictwo...*, s. 45.

⁹⁹ AGAD, AK, I/13, k. 41; CAH Wilno, S.A., nr 11291, k. 116.

¹⁰⁰ Kupowata – strumień, dopływ Kumiałki, płynący przez Trochimówkę.

używania i morgami między się rozebrania dajemy i pozwalamy zatwierdziła królowa Cecylia Renata 12 VIII 1660 r. Podane ograniczenie wydepczyska: jednym bokiem do stawu na rzece Kumiale, drugim bokiem do puszczy królowej JM, końcem jednym do wydepczysk kumielskich, drugim końcem sioła Romaszковского”¹⁰¹.

Potwierdzenie króla Jana III z 28 lutego 1677 r. zatwierdzało zakup morgów 90, położonych w kluczu kumialskim, w uroczysku Zagłębokie, pomiędzy rzeką Kumiałą a gruntami wsi Skindzierza, końcami od urodzonego Wawrzyńca Sobolewskiego do zarośli. Król Jan 10 kwietnia 1679 konfirmował poddanym ze wsi w kluczu kumialskim Mateuszowi Wróblewskiemu, Stanisławowi Borowskiemu, Janowi Możejce, Marcinowi, Józefowi i Wawrzyńcowi Krutulewskiemu, Mateuszowi Piekuciowi, Kasprowi Bojarzynowi, Kasprowi i Maciejowi Chwieckom, Danielowi, Janowi i Błaskowi Dudzikiewiczom, Adamowi i Szczepanowi Matkuciom, Piotrowi Sobolewskiemu, Grzegorzowi Kowalczykowi i innym kupno 4 włók od Marcina Grota i 2 włók od Zachariasza Rykaczewskiego. W kolejnym potwierdzeniu zakupu od Grota przez króla Augusta II z 1699 r. stwierdzono: „do żadnych robót dwornych, do orania, bronowania, straży, koszenia, drew wożenia do dworu, na komięg i na szkuty drzewa wożenia, ani budowania, talek przędzenia, podwód odprawowania nie mają być pociągani, ani przymuszani”. Władca ponadto stwierdził że, Marcina Krutulewskiego i jego sukcesorów wieczyście zachowuje, „przy używaniu morgów 6 sianożętnych, w puszczy naszej Sokolskiej będących, na uroczyszczu Olchowe Błoto, za Trochimowką, końcem jednym od Węgielnicy do Kuziowej Sianożęci”.

Mieszkańcy Wyłud zwolnieni byli od płacenia podatku ulowego, wolno im było wywozić z puszczy drewno zgodne – na opał, budowy i grodzenie płotów, także „wolne piwa robienie: na wesela, krciny, święta uroczyste, za umarłe dusze, na różne obiady i na swą własną potrzebę, bez żadnego płacenia powinności pozwalamy, szynkować jednak tych piw nie wolno”¹⁰².

Uformowanie wsi Wyłud nastąpiło później; 16 kwietnia 1695 r. pisze się o gruntach nowo zajętych wyłudzkich¹⁰³. W 1702 r. król wyraził zgodę „na ustąpienie [wsi] Wyłud, na wyrobienie nowych gruntów, w puszczech WXL w leśnictwie sokolskim przez urodzonego Rozborskiego na osobę urodzonego Józefa Szpillowskiego, skarbnika rzeczyckiego”¹⁰⁴.

¹⁰¹ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152, k. 142–146.

¹⁰² CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152, k. 64–65.

¹⁰³ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152, k. 75v–76.

¹⁰⁴ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152.

17. Zabrodzie

Na prośbę poddanych z Zabrodzia 15 maja 1701 r. król August II dokonał *Konfirmacji prawa poddanym wsi Zabrodzie w leśnictwie sokolskim*. Składały się na nie dokumenty:

„List urodzonego Pawła Porowskiego, miernika, pod datą w Białym Stoku dnia 23 VIII roku 1634, zawierający w sobie ograniczenie i wymierzenie włók 4 zaścianku pusto leżącego, kopcami osypanych, końcami jednym ode wsi Romaszkowki aż do rzeki Kumiały, drugim końcem od gruntu szlchetnego Wawrzencza Perskiego, ku tejże rzece ściągniętego się, bokiem jednym przy gruncie tejże wsi Romaszkowki, aż do gruntu pomienionego Perskiego, drugim bokiem nad rzeką Kumiałą, do pewnego kopca zaszypanego...

List podpisany ręką najjaśniejszego śp. Jana Kazimierza, króla polskiego, antecesorą naszego i pieczęcią Wielkiego Księstwa Litewskiego ztwierdzony, zawierający w sobie prawo na włók 4 i morgów 6, od szlchetnego Krzysztofa Osieckiego nabytych, pod datą w Nowym Dworze dnia 1 miesiąca maja roku pańskiego 1668..., z aprobacją komisarzy 13 VIII 1668, 7 XI 1670 i 7 I 1676 r.

List, zawierający w sobie prawo na morgów 30, pod datą w Kumiale, die 6 miesiąca VII, roku 1679...

List Froykowi, żołnierzowi dany... zawierający w sobie prawa na morgów 30, pod datą w Korycinie, dnia 19 XI roku 1678, Według tego listu poddani wsi Zabrodzia za cesją od Troyba nabyli tych morgów 30...

List urodzonego Michała Karwowskiego, zawierający w sobie prawo na włók 2, pod datą: w Korycinie, dnia 27 X anno 1696...¹⁰⁵

August II zapewnił jednocześnie mieszkańców Zabrodzia: „Przy używaniu włók 4 i morgów 6 osiadłych, z płaceniem czynszu do skarbu naszego co rok na św. Marcin (11 listopada), podług dawnych praw z każdej włóki po zł 12 pol. i po beczce owsa, we 4 korce krakowskie, a z morgów 60, z każdego morgu po gr 10 pol., co rok na św. Marcin, do skarbu naszego poddani nasi wyżej mianowani płacić mają. Z włók zaś 2, przy ograniczeniu puszczy, podług dawnych zwyczajów, od płacenia czynszu, do lat 3 wolni być mają, a po wyjściu lat 2 wolni być mają, a po wyjściu 3 lat z każdej włóki po zł 10 czynszu, co rok, do skarbu naszego wespół z innemi, płacić powinni będą. Od wszelkich zaś robót dwornych, tj. orania, bronowania, podwód odprawowania, żniwa, talek przędzenia i innych powinności, od płacenia także ulowego wolnemi być mają. Piwa na dni weselne, krzciny, święta uroczyste i na obiady za dusze zmarłe bez żadnej płacenia powin-

¹⁰⁵ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152, k. 107v–108v.

ności wolne robienie mają. Na opał drew i na grodzenie płotów, z puszczy naszej sokólskiej chrustów i na poprawę budynków bez wgajnego, drzewa wywozu pozwalamy”.

18. Zgierszczyna

Zgierszczyna zwą nazwę zawdzięcza Józefowi Górskiemu, namietnikowi króla Zygmunta III Wazy i królewicza Władysława IV. Ze względu na zasługi w zakresie szycia i konserwacji tkanin, także arrasów i gobelinów, namietnicy byli cenieni na dworach monarszych. Władysław IV nadając na swym sejmie koronacyjnym 14 lutego 1633 r. Józefowi Górskiemu i jego żonie Annie z Milewskich 4 włóki w leśnictwie kuźnickim pisał: „Mając w pamięci zasługi szlachetnego Jozepha Gurskiego, namietnika naszego, który przez czas niemały, a prawie od młodości lat swych, jeszcze za żywota śp. KJM pana ojca i dobrodzieja naszego, wiernie, pracowicie i pilnie oddawał, jak i teraz będąc obecnym na posługach naszych oddawać nie przestaje”. Włóki końcami sięgały z jednej strony do własności Anny Milewskiej, z drugiej do rzeczki Rosochaki, bokiem swym ciągnęły się nad stawem na Kumiale, a z drugiej strony wzdłuż gruntów wsi Sułtanki, należącej do Adama Turowskiego. Nadał też 8-letnią wolniznę z tych włók od czynszów: „względem rozrobienia tych gruntów, w których koszt i nakład niemały, zarabiając je, podejmować szlachetny Gurski i małżonka jego musi, woli na lat 8 po sobie idących, pozwalamy, a skoro ta wola spełna wynidzie, tedy z nich czynsz goły, pieniężny, według ustawy rewizorskiej, których im na potym, do tych dóbr zesłać dla postanowienia czynszu, nam płacić powinni będą”¹⁰⁶.

Wielkość dóbr powiększyła przez cesję, położonej w sąsiedztwie osady Milewszczyna – 2 włóki 7 morgów, Anna z Wrocieńskich, wdowa po Stanisławie Milewskim. Zgodę na cesję wyraził król Władysław IV, który pisał: „mając wzgląd i miłościwe baczenie na zasługi przereczonego Gurskiego, które on prawie od młodości lat swych za żywota śp. KJM panu ojcu i dobrodziejowi naszemu, jako też i nam samym teraz i zawsze pracowicie, pilnie i wiernie oddaje, a chcąc na to łaską naszą nagrodzić i do dalszych posług naszych ochotniejszym uczynić, łaskawieśmy na to pozwolili, i tym listem, przywilejem naszym, te wyżej mianowane włók dwie, morgów siedm i młyn mączny na rzece Kumiale zbudowany, także sadzibę starą, z budowaniem, pożytkiem, z ogrodami, sadami, z gruntami, gajami, sianożęciami, z wymiarkiem z tego młyna i ze wszytkimi inszemi przynależnościami, pożytkami,

¹⁰⁶ CAAD Moskwa, f. 389, op. 1, nr 152, k. 45–45v.

tak jako ich pomieniona Milewska dzierżącami była, przerzeczonemu namietnikowi naszemu i małżonce jego dajemy i konferujemy”. Odrębną kwestią był remont grobli młyńskiej wymagającej remontów, dlatego król nakazał: „A jeśliby też kiedy grobla u tego młyna rozerwać się miała, tedy według dawnego zwyczaju i postanowienia rewizorskiego leśniczy kuźnicki terazniejszy i na potom następujący mają im poddanych z włości tamtejszej, dla naprawienia jej prędko zbudować, żeby się w tym ujma i szkoda skarbu naszego nie działa”.

Powstanie i znaczenie Korycina oraz jego rozwój wynikało z położenia na Gościńcu Królewskim, który miał znaczenie państwowe. Łączył ze sobą Wilno (poprzez Grodno, Janów, Sokółkę) z Warszawą (poprzez Jasionówkę, Knyszyn, Tykocin). Podróżowali tędy monarchowie pomiędzy dwiema stolicami kraju – Wilnem w Wielkim Księstwie Litewskim i Warszawą w Koronie Polskiej.

Miejsce na granicy Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, gdzie wielka droga z Wilna do Warszawy przekraczała granice państwowe, wyznaczała tradycja dworu królewskiego, który podróżując tu zatrzymywał się, celem symbolicznego przekazania władzy przez dygnitarzy nadwornych litewskich koronnym i odwrotnie. Taki rytuał opisał w swym pamiętniku Albrycht S. Radziwiłł, gdy 24 marca 1644 roku zmarła w Wilnie królowa Cecylia Renata, żona Władysława IV.

15 stycznia 1671 r. król Michał Wiśniowiecki nadał osadzie Korycin miejskie prawo¹⁰⁷. Miasteczko wówczas zyskało nową nazwę, nawiązującą swą formą gramatyczną do nazw innych miast położonych na tym samym trakcie z Wilna do Warszawy: Tykocin, Knyszyn, Korycin, podobieństwo nazw wskazywać miało na podobną rangę w kategorii i funkcji osad miejskich. Stara nazwa Dąbrówka stała się myląca, wobec faktu, że kościół w niedalekiej Małyszówce w XVII w. konsekwentnie nazywano Dąbrową (współczesna nam Dąbrowa Białostocka). Mieszkańcy Korycina otrzymali 5-letnią wolność, a dopiero komisarze królewscy 8 stycznia 1676 precyzyjnie określili zakres zwolnień z danin w naturze i nowe zamiast nich powinności w gotówce. Pisali wówczas: „Miasteczko Korycin, klucza kumialskiego leśnictwa sokolskiego, wieś przedtym bywała Dąbrowka rzeczona, w miasteczko dla wygody poddanych JKM i innych postronnych ludzi obrócona, Korycinem nazwana, do przysądu dworu kumialskiego należy”¹⁰⁸.

¹⁰⁷ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, red. S. Pazyra, t. 1, Warszawa 1965, s. 266.

¹⁰⁸ CAAD Moskwa, f. 389, nr 152, k. 126–129.

Nie jest dziś znany tekst dokumentu lokacyjnego z 1671 r., wobec czego nie wiemy, czy powoływano się w nim na wzorce któregoś z praw miejskich. Autor hasła Korycin w publikacji z 1965 r. *Miasta polskie w Tysiącleciu* podał, że było to prawo chełmińskie, jednak nie znamy źródła jego informacji. Inni historycy byli odmiennego zdania. Sławomir Stocki uważał, że było to prawo magdeburskie. Przemysław Borowik i Grzegorz Ryzewski zaniegowali obie opinie, pisząc, że nie wskazano przy lokacji zapewne żadnego konkretnego wzorca. Według nich, miasteczkiem Korycin był tylko z nazwy, dlatego że jedynie nadano osadzie kształt urbanistyczny z rynkiem, gdzie odbywały się targi i jarmarki, osadzali się Żydzi, choć w źródłach historycznych konsekwentnie obdarzano je nazwą miasteczko. Rzeczywiście, pod względem prawnym mieszkańcy Korycina (z wyjątkiem Żydów stanowiących odrębny prawnie stan) nie różnili się niczym od mieszkańców wsi¹⁰⁹. Brak zachowanych ksiąg miejskich: burmistrzowsko-radzieckich, nawet wypisów z nich, brak wzmianek o burmistrzu, rajcach każe sądzić, że lokacja miasta nie łączyła się z alienacją prawną ludności, powstaniem samorządu, dysponowaniem miejskimi prawami.

W imiennym spisie mieszczan z 1720 r. występują co prawda dwie osoby: wójt i ławnik, zasiadający w sądzie, co jednak nie musi wskazywać na istnienie formy samorządu charakterystycznego miastom magdeburskim, bo tego typu urzędy były też na wsiach. Sąd wójtowski-ławniczy niewątpliwie obejmował, poza samym Korycinem, także całą ludność chłopską klucza kumiańskiego Ekonomii Grodzieńskiej.

Mieszczan korycińskich od ogółu włościan różniło całkowite zwolnienie od robocizny na rzecz dworu i zastąpienie pańszczyzny czynszami. Nie musieli także odrabiać szarwarków. Wyłączne zajmowanie się rolnictwem przez korycińskich chrześcijan potwierdzałoby fakt ich dalszej faktycznej przynależności do stanu chłopskiego.

W rzeczywistości tylko korycińscy Żydzi trudnili się handlem i rzemiosłem. To dla nich ukształtowano układ urbanistyczny osady. Żydom niepotrzebne było niemieckie prawo miejskie, bo podlegali swemu własnemu prawu, sądzeni się w kahalnym sądzie rabinackim. Datę 1671 należałoby odnieść do uformowania się przykahałku korycińskiego, połączonego z trwałym osadzeniem grupy Żydów. To dla nich i dla reklamy ich działalności gospodarczej potrzebna była nazwa miasto. Borowik i Ryzewski uważali, że jego powołanie łączyło się z uprawnieniami do pobierania targowego,

¹⁰⁹ P. Borowik, G. Ryzewski, *Korycin w czasach nowożytnych*, „Biuletyn Konserwatorski” 2005, t. 11, s. 47.

że przed 1671 r. targowe należało wyłącznie do plebana i wówczas tylko tam na poświęconym znajdował się plac targowy, mieszkali uczestnicy handlu wprawdzie do 1642 r. niedzielnego, a później środowego i odbywały się odpusty połączone z jarmarkami, a od 1671 r. targowe pobierano już tylko na króla i nie można wykluczyć, że równolegle tradycyjny plac przykościelny dalej był też miejscem wymiany.

W 1719 r. biskup wileński, Konstanty Brzozowski, zezwolił na wybudowanie synagogi w pobliskim Janowie.

Akcja zakładania miasteczka Korycina z targami i jarmarkami wywołała zaniepokojenie właścicieli Jasionówki konkurującej (co najmniej od 1642 r.) w zakresie terminarza zjazdów handlowych. Dlatego szlachta ziemi bielskiej zgromadzona 27 kwietnia 1672 r. na sejmiku w Brańsku w instrukcji poselskiej polecała swym wybranym delegatom, aby na sejmie walnym starali się o królewski przywilej potwierdzający nadane niegdyś targi w Jasionówce, majątności Jakuba Grajewskiego, podkomorzycy wiskiego¹¹⁰. Polecono wówczas także tym posłom, aby przedstawili na sejmie Rzeczypospolitej kwestię, że w Krukowszczyźnie, majątności [Stanisława] Niemierzy, wojewodzica podlaskiego, „dla złych przepraw ludzie ponoszą wielką szkodę”¹¹¹.

W ordynacji miasta Korycina nadanej 8 stycznia 1676 r., po wyjściu lat wolnizny, przeznaczonej na osadzenie się, królewscy komisarze postanowili: „Targowe jednak zwyczajne, jako po inszych miasteczkach ekonomicznych wybierane bywa, tak i z tego miasteczka do skarbu JKM one powinno, od którego jeszcze do roku jednego wolni będą, tj. od dnia pierwszego stycznia w roku da Bóg przysłyłym 1677, a po wyjściu roku ten dochód na skarb JKM przez tego, któremu w administracją puszczony będzie, bez uciążenia i odrażenia ludzi, ma być wybierany”. Targowe na króla pobierano dopiero od 1 stycznia 1677 r.

Z ordynacji 1676 r. dowiadujemy się o zmianach w sytuacji mieszkańców po zaliczeniu Korycina do kategorii miasteczek: Zwolniono z obowiązku dawania daniny zbożowej tzw. dziakła. Zwolniono z obowiązku pełnienia stróży dworskiej. Zwolniono z podatku od pasiek pszczelich, tzw. poulowego. Zezwolono na produkcję piwa i wódki, za ich sprzedaż nałożono podatek zwany kapczyzna, po 1 gr od każdego waru trunku. Zwolniono z opłat

¹¹⁰ CAH Mińsk, f. 1708, op. 1, nr 49, k. 180.

¹¹¹ Stanisław Niemira, w latach 1634–1648 wojewoda podlaski, ożeniony z panną Komorowską, której posagiem była Krzywa. Ich synem był właściciel Stanisław Niemira (junior), wprawdzie podczaszy lubelski (1667–1678), od 1687 podczaszy podlaski, od 1689 chorąży mielnicki, zmarły w 1696 r.

od korzystania z puszczy, tzw. wgajnego (z wyjątkiem rzemieślników pozyskujących drewno do swych wyrobów). Nadano wolny wrąb w puszczy – na domowy opał branie drewna suchego, leżącego i chrustu. Nakazano płacić z 15¹/₂ włók tylko goły czynsz po 22 zł z każdej włóki. Z należącego do miasta, półwłóczka zwanego Guzowszczyzną, Wojciech Siodorczyk miał wносить roczną opłatę 10 zł polskich. Nakazano płacić z wydepczyska Zakale, liczącego 3 włóki, po 10 zł z każdej włóki, a od 54 tam znajdujących się morów ornych po 12 gr polskich. Zwolniono z obowiązku koszenia łąki zwanej Jakówka, w zamian za 10 zł opłaty. Ordynację dla miasta Korycina, daną przez komisarzy królewskich Stanisława Morsztyna i Atanazego z Ossońska zatwierdził król Jan III Sobieski w Warszawie na sejmie walnym 21 stycznia 1677 r.¹¹²

Podstawową zmianą wprowadzoną w 1671 r. przy okazji lokacji miasteczka Korycina było założenie prostokątnego rynku, wewnątrz bloku siedlisk i ogrodów wsi Dąbrówki, przyległego od zachodu do ulicy wiejskiej. Były tam place ogrodowe i zajmowały przestrzeń 3 morgów. W 1676 r. w ordynacji dla miasteczka Korycina komisarze królewscy zapisali: „A że na założenie Rynku, w tymże miasteczku, odjęto niektórym osobom, ogrodnych gruntów, morgów numero 3 – tedy, zlecamy urzędowi dworu kumialskiego, aby w nagrodę tego, osobom szkodującym, w pobliznym jakim wydepczysku, wymierzyć kazał morgów 6, z których żadnej płacy do skarbu JKM dawać nie będą powinni”.

Podstawą rolniczych mieszkańców w 1722 r. miasta były 22 włóki gruntu. Część rolników-mieszczan zamieszkiwało we wsi Zakale, która była przedmieściem Korycina¹¹³. W r. 1720 miasteczko posiadało 30 placów, z czego 23 były zabudowane. Ich właścicielami byli przede wszystkim Żydzi.

W XVI–XVIII w. poza miastami, których mieszkańcy sądzili się prawem miejskim i gdzie na rynku co tydzień odbywała się regularna wymiana handlowa i co roku w określonych dorocznych terminach miały miejsce zjazdy handlowe w Rzeczypospolitej funkcjonowały targowiska po wsiach. Tam nie było mieszczan, a jedynie chłopów-rolnicy. Najczęściej tam osiedlały się grupy napływających do kraju Żydów i to oni obsługiwali handel na tych placach targowych, skupowali produkty rolne i prowadzili sprzedaż detaliczną. W niedalekim sąsiedztwie Korycina funkcjonowały takie targowiska wiejskie w Chodorówce, Suchowoli, Dąbrowie Białostockiej i Trzeciannym.

¹¹² CAAD Moskwa, f. 389, nr 152, k. 126–129.

¹¹³ *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1, s. 266.

Również w Korycinie początek miastu dało targowisko wiejskie, zlokalizowane przy kościele parafialnym. Okazją do handlu były coniedzielne msze gromadzące parafian. Korycińskie targi niedzielne konkurowały z jasionowskimi, gdzie co tydzień odbywały się również targi w tym samym terminie. Dziedzic dóbr Jasionówka prosił więc królową Cecylię Renatę, by korycińskie mu nie przeszkadzały. 5 października 1642 r. król dokonał „odmiany targu w Korycinie, w leśnictwie kuźnickim, z niedzielnego na środę, aby przez to nie była przeszkoda w miasteczku Jasionówce, Albrychta Kurzenieckiego, stolnika ziemi bielskiej”¹¹⁴. 8 stycznia 1671 r., komisarze królewscy stwierdzili, że cotygodniowe spotkania handlowe w Korycinie rzeczywiście odbywały się w środy.

Walka z jasionowian z targowiskiem w Korycinie była bezskuteczna, bo dokument ten potwierdzany był kilkakrotnie: 7 listopada 1642 r. i 26 czerwca 1643 przez królową Cecylię Renatę¹¹⁵, 5 kwietnia 1645 roku przez króla Władysława IV, 30 czerwca 1647 roku przez królową Ludwikę Marię, 20 kwietnia 1671 i 22 listopada 1744 r. przez króla Augusta III¹¹⁶. Ostatecznie w Jasionówce zmieniono termin targów z niedzieli na poniedziałek, jak wynika z dokumentu królewskiego Stanisława Augusta z 1783 r., potwierdzającego targi i jarmarki w Jasionówce oraz zmieniającego termin ich odbywania. Władca zaznaczył przy tym: „żeby te jarmarki czyli targi w święta uroczyste się nie odprawowały, ale nazajutrz po święcie uroczystym”¹¹⁷.

Poza targami cotygodniowymi w Korycinie odbywały się zjazdy doroczne – jarmarki, nadane przez króla Michała Wiśniowieckiego 15 stycznia 1671 r. Okazją dla nich dawały dwa odpusty na Podniesienie i Odnalezienie Świętego Krzyża – jesienny i wiosenny, związane z tytułem kościoła parafialnego. Komisarze królewscy 8 stycznia 1676 r. pisali: „Ma to miasteczko nadane sobie przywilejem śp. króla JM Michała, pod datą dnia 15 I roku 1671, jarmarki dwa do roku, jeden w jesieni, w dzień św. Krzyża [14 września] i drugi na wiosnę [3 maja], także na św. Krzyż, ale że w te dni z dawna odpusty w kościele Farnym odprawować się zwykły, który za miasteczkiem postanowiony, wszystkich ludzi od targów i kupiectwa jarmarkowego na nabożeństwo i kiermasz uwokował. Tedy zastaliśmy przeniesione te jarmarki i przemienione we trzy osobliwe jarmarki, tj. pierwszy w Poniedziałek Świą-

¹¹⁴ AGAD, Kapicjana, nr 51.

¹¹⁵ Archiwum Narodowe, Kraków, Zbiór Zygmunta Glogera, nr 41.

¹¹⁶ AGAD, Kapicjana, nr 52, s. 58 i nn.

¹¹⁷ AGAD, Sigillata, nr 35, k. 120; Metryka Koronna, Księgi Kanclerskie, nr 76, cz. II, s. 113–115; AP Białystok, Kamera, nr 283, k. 226.

teczny, drugi na Narodzenie Najświętszej Panny Maryey [8 września], a trzeci na świętego Bartłomieja [25 sierpnia]. Przy których jarmarkach, jako słusznych, okolicznym ludziom potrzebnych, miasteczko pomienione, powagą naszą komisarską zostawujemy i zachowujemy”¹¹⁸.

Poznanie dziejów dawnej Grodzieńszczyzny, której duża część znajduje się we współczesnych granicach Polski, to obowiązek współczesnych nam historyków, zajmujących się tym regionem. Wciąż ogromne możliwości stwarza dostęp do zasobów archiwalnych, niedostępny starszemu pokoleniu historyków, od dwudziestu lat udostępnionych w zbiorach Grodna, Wilna, Moskwy i Petersburga.

Bibliografia

I. Źródła

AGAD (Archiwum Główne Akt Dawnych) Warszawa:

Kapicjana, Sigillata, Metryka Koronna, Księgi Kanclerskie, Archiwum Publiczne Potockich

CAAD (Centralne Archiwum Akt Dawnych) Moskwa:

Metryka Litewska, font 389

AA (Archiwum Archidiecezjalne) Białystok:

Księga chrztów i małżeństw 1632–1660

Lustracje województwa podlaskiego 1570 i 1576, wyd. J. Topolski, J. Wiśniewski, Warszawa–Wrocław 1959.

Materiały do dziejów rolnictwa w Polsce w XVI i XVII w., oprac. W. Chomętowski, Warszawa 1876.

Revizja pušč i perechodov zverinyh v byošem Velikom Knjažestve Litovskom, s prisovokupleniem gramot i privilegii na vchody v pušč i na zemli, sostavlennaja starostoju mstibogovskom G. B. Volovičem v 1559 godu, Vilna 1867.

Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat knyszyński i dekanat augustowski, oprac. W. Wernerowa, Warszawa 1996.

II. Opracowania

Baranowski I. T., *Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej*, „Przegląd Historyczny” 1908, R. 7.

Barszczewska N., Głuszkowska J., Jasińska T., Smułkowa E., *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa 1992.

---

¹¹⁸ CAAD Moskwa, f. 389, nr 152, k. 126–129.

- Boniecki A., *Herbarz polski*, Warszawa 1909, t. 13.
- Bończak-Kucharczyk E., Maroszek J., *Katalog parków i ogrodów zabytkowych woj. białostockiego*, t. VII, Białystok 1988 (maszynopis WKZ Białystok).
- Borowik P., Ryzewski G., *Korycin w czasach nowożytnych*, „Biuletyn Konserwatorski” 2005, t. 11.
- Jabłonowski A., *Podlasie*, Warszawa 1909, t. 2.
- Kondratiuk M., *Elementy białoruskie i ukraińskie w oikonimii polsko-wschodniosłowiańskiego pogranicza*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folio Linguistico” 1993, nr 9.
- Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego r. 1576–1586 w dwóch częściach*, t. 9, cz. 2.
- Kurczewski J., *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912.
- Maroszek J., *Pięć wieków Ziemi Juchnowieckiej*, Białystok 2014.
- Metryka Litewska. Rejestry podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo trockie 1690 r.*, oprac. H. Lulewicz, Warszawa 2000.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*, red. S. Pazyra, t. 1, Wrocław 1965.
- Poczet rodów w Wielkiem Księstwie Litewkiem w XV i XVI wieku*, oprac. A. Boniecki, Warszawa 1887.
- Rachuba A., *Sapieha Jerzy*, PSB, t. 35, z. 144, Warszawa – Kraków 1994, s. 18–22; *Sapiehowie*, t. 2, s. 158–219; t. 3, s. 58, 82.
- Stocki S., *Dzieje obszaru parafii Korycin*, praca magisterska pod kierunkiem J. Maroszka, Białystok 2004.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 7, Warszawa 1910.
- Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku*, nr 1216.
- Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzednicy podlascy XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. E. Dubas-Urwanowicz, W. Jarmolik, M. Kulecki, J. Urwanowicz, Kórnik 1994, nr 1260.
- Wiśniewski J., *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim*, Białystok 1963.
- Wiśniewski J., *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny*, Acta Baltico-Slavica, t. 11, Wrocław 1977, s. 7–80.

Development of Korycin municipality settlement in the 16th–18th c.

Summary

In 1358–1795, the area of contemporary Korycin municipality belonged to the Grand Duchy of Lithuania. It was a royal estate within Grodno “table estate” (*bona mensae regiae*). Queen Bona and King Sigmund Augustus started to settle this land. Mills and smithies were built. Villages sprang in the place of cut down forests areas. Hunter beaters who guarded the forest and took part in hunting inhabited some of the lands, along the

border with Podlasie. Until the 1640s, this area belonged first to Kuźnica and then Sokółka forestry. A local administration center was in Kumiąły court. In 1571, King Sigmund Augustus established a church in nearby Dąbrówka (later called Korycin). Freeholders settlements and farm manors with small peasant settlements were founded and granted as perpetual annuity by King or forest administrators to civil servants, long-serving royal servants, different royal and forest officials, long-serving soldiers, nobles and peasants. They were located beyond the forest boundary, in forest clearings, on lands destroyed by fire, in thickets, and abandoned huts of pitch burners, woodcutters or ash men.

The Lithuanian Metrica in Moscow stores resources that have not been used so far. This study is based on a query of this archive.

Józef Maroszek – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu w Białymstoku. Kierownik Zakładu Historii Regionalnej Instytutu Historii i Nauk Politycznych UwB. Zainteresowania badawcze: Historia Podlasia na tle dziejów Litwy i Polski. Niematerialne i materialne wartości środowiska kulturowego obszarów dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (historia wyznań, zabytków sztuki, dzieje dworów i rezydencji, umiejętności kształtowania przestrzeni, straty w zakresie kultury). Autor wielu dysertacji z tych dziedzin.

e-mail: maroszek@vp.pl